

Anmeldelser

AKSEL E. CHRISTENSEN: Vikingetidens Danmark paa oldhistorisk baggrund. Udgivet af Københavns Universitets fond til tilvejebringelse af læremidler. I kommission hos Gyldendal. København 1969. 308 s.

I disse år skrives der så meget om vikingerne og vikingetiden, at man knapt når at læse én nyudkommen bog, før den næste ligger på bordet. Hovedparten af denne litteratur kan læses med udbytte af faghistorikere. Selv helt populære fremstillinger, hvor hovedvægten ligger på et overdådigt billedstof, har oftest lødige tekster, og det er et glædeligt tidens tegn, at faglige specialstudier kan udsendes i store oplag. Men allermest må man glæde sig over, at en lang række fremtrædende videnskabsmænd har udmøntet deres omfattende viden i store oversigtsværker med betydningsfulde nytolkninger og fyldig dokumentation. Vi har fået JOHS. BRØNDSTED: *The Vikings* (1960), HOLGER ARBMAN: *The Vikings* (1961), PETER SAWYER: *The Age of the Vikings* (1962), GWYN JONES: *A History of the Vikings* (1968) og PETER FOOTE & DAVID WILSON: *The Viking Achievement* (1970), for blot at nævne nogle af de største og vigtigste bøger i stakken.

De fleste af disse forfattere er arkæologer. Dette er for så vidt rimeligt, eftersom netop de seneste årtiers vikingetidsforskning har været kendetegnet af betydningsfulde arkæologiske nyfund. Men vikingetiden er ikke en forhistorisk periode, og den helt store landvinding i dette århundredes udforskning af vikingetiden tilhører ikke arkæologien, men historieforskningen. Fundet af Trelleborgene, de store byudgravninger og de mange nyfundne vikingskibe er selvsagt af meget stor værdi, men langt mere vidtrækkende for forståelsen af perioden er dog historikernes nyvundne erkendelse af, at vikingetidens historie må skrives på grundlag af vikingetidens egne skriftlige kilder og levn. Dette er for historikere i dag en helt selvfølgelig sag, men for blot en menneskealder siden stredes fagfæller voldsomt om den norrøne historiedigtnings værdi som kilde til vikingetidens historie, og den dag i dag kan man møde arkæologisk og filologisk skolede skribenter på troskyldig vandring til islandske sagaer og anden litteratur fra det tolvte og trettende århundrede, når forhold på Svend Tveskægs og Olaf Tryggvesens tid skal skildres. De grundlæggende

kildekritiske problemer erkendes knapt; det bliver måske til nogle advarende indledningsord om kildernes sene affattelse, men herefter fremturer forfatteren selv uanfægtet af dette. Et lille eksempel fra den nyeste litteratur. I JACQUELINE SIMPSONS ellers på mange måder udmærkede bog *Everyday Life in the Viking Age* (London 1967) bliver beskrivelsen af vikingetidens samfundsliv nærmest en reproduktion af roman-miljøet i de bloddryppende islandske slægtssagaer: »It was one of the basic underlying assumptions of the Scandinavian world that sooner or later anybody might find himself involved in a blood-feud« (s. 154).

Et citat som ovenstående tjener til at illustrere det store behov, der længe har været for en tidssvarende *historisk* behandling af vikingetiden. Selv Politikens Danmarkshistorie svigtede på dette punkt. Det er derfor med meget stor glæde, at man tager professor Aksel E. Christensens bog om vikingetidens Danmark i hånden. Fra denne forfatter ville man på forhånd vente en sober og 100 % redelig fremstilling, klart formuleret og med ubønhørlig forkastelse af de uværdige kilder, som alt for længe har fået lov at fortegne billedet af vikingetiden.

Lad det straks være sagt: bogen honorerer til fulde disse forventninger. Efter fremkomsten af *Vikingetidens Danmark* kan ingen skribent længere undskylde sig med manglende orientering om historikernes nyvindinger inden for vikingetidsforskningen. Med sin autoritets fulde vægt slår Aksel E. Christensen de krav fast, som historikeren må stille til kilderne og deres benyttelse. Han svinger svøben over misbrugene. *Utilladeligt* og *utilstedeligt* er yndlingsord, der slynges ud, så læseren dukker sig under piske-smældene. Det er sandelig velgørende.

Men Aksel E. Christensen optræder ikke udelukkende i rollen som historiker. Bogen har undertitlen *paa oldhistorisk baggrund*, og denne baggrund er der gjort så meget ud af, at læseren først på side 113 (af ialt 271 tekstsider) når frem til vikingetiden. I denne fyldige indledning findes forrest en gennemgang af oldhistoriens udforskning gennem tiderne. Derefter følger et forsøg på en historisk-arkæologisk syntese i et antal kapitler med følgende overskrifter: *Danmark og danerne – oldtidsbebyggelsen – oldtidslandbruget – samfundsinstitutionerne – religion og kult – kulturforbindelser*.

Anmelderen skal ikke dølge sin meget store tvivl ved denne del af bogen. Aksel E. Christensen hævder s. 23, at historikeren ikke kan overlade oldtidssyntesen til arkæologerne alene. Han anklager disse for i alt for høj grad at fastholde grundlaget for deres kronologi, typologi og systematik som det centrale i deres synteser. »Fortsat holder de sig fortrinsvis til fundene og oldsagerne selv, mens historikeren koncentrerer sig om levnenes funktion og ud herfra søger at forklare baggrunden for og virkningerne af disse levn, kort sagt, han ønsker at forstaa hele samfunds- og kulturlivet i organisk sammenhæng og under stadig omformning fra periode til periode«. Denne sammenligning mellem den nær-

synede arkæolog og den vidtskuende historiker virker på mig både misvisende og uretfærdig. Det kan ikke være rigtigt at stille den arkæologiske detailstudie op mod den historiske syntese. Historikeren må dog også beskæftige sig med detaljer i sine kilder, og hvem ville vente eller blot ønske, at en analyse af f.eks. et skøde eller et andet diplom blev ledsaget af en redegørelse for samfundslivets organiske sammenhæng og udvikling? Hvis detailstudiet er forholdsvis mere dominerende hos arkæologerne, skyldes dette vel hovedsagelig, at arkæologien er en yngre videnskab og derfor endnu besidder et større behov for at gøre sig sit kildegrundlag klart. For dette skal arkæologien ikke lastes, men roses. Og det må ikke overses, at der blandt de forhistoriske arkæologer i den sidste menneskealder har været en stadig mere mærkbar orientering hen imod det, som man kunne kalde en historisk problemstilling – altså netop hvad Aksel E. Christensen efterlyser.

Som historikere er vi vant til at opfatte arkæologien som en hjælpevidenskab. Men forholdet er reciprokt. Den forhistoriske arkæologi er en selvstændig disciplin, for hvem historieforskningen kun er en hjælpevidenskab i udkanten af faget. At historisk tænkning er af største betydning for arkæologien, skal ingenlunde bestrides; de to fag har jo i realiteten samme målsætning. Men den gode arkæolog tænker selv historisk, og i vore dage kan historikeren ikke gøre krav på at blive autoriseret som producent af den historiske syntese for de oldhistoriske perioder. Endnu i 1920'erne, da ERIK ARUP skrev første bind af sin Danmarkshistorie, kunne historikeren med en vis ret anse arkæologien for en nogenlunde overskuelig bidisciplin. Dette gælder ikke mere. Siden da er der foregået en overordentlig stærk udvikling inden for arkæologisk tænkning og teoridannelse, og der er sket en så voldsom forøgelse af den arkæologiske informationsmængde, at den udenforstående betragter – herunder historikeren – hverken helt eller halvt kan følge med og slet ikke har mulighed for at bearbejde materialet på forsvarlig vis. I konsekvens heraf bør historikeren efter anmelderens opfattelse begrænse sin indsats inden for den forhistoriske arkæologi til to områder. Med baggrund i sin historiske metode (som arkæologerne selv burde beherske i langt større udstrækning end nu) kan han udøve en årvågen kritik over for arkæologernes form for historisk bevisførelse. Og ud fra sine forudsætninger kan han pege på relevante problemstillinger, som arkæologerne måske selv ville have svært ved at erkende. Men den historiske syntese for oldhistorien bør han holde sig fra. Den kræver langt mere end historisk viden og kritisk sans.

Ud fra dette grundsyn måtte anmelderen på forhånd nære betydelig skepsis over for de oldhistoriske afsnit i historikeren Aksel E. Christensens bog. Denne skepsis blev ikke mindre ved læsningen. En realkritik af denne del af bogen må overlades til forhistoriske arkæologer, men på grundlag af mit kendskab til middelalderarkæologien må jeg hævde, at forfatteren

næppe formår at udøve en fyldestgørende arkæologisk kildekritik. Denne mangel viser sig ikke blot ved vurderingen af udgravningsresultater (hvor folk uden personlig erfaring fra eget udgravningsarbejde så at sige altid vil komme til kort), men gør sig også gældende på et så væsentligt område som den kvantitative benyttelse af arkæologisk materiale. I fortsættelse af THERKEL MATHIASSENS og ERLING ALBRECHTSSENS arbejder forsøger Aksel E. Christensen ved behandlingen af landsbyproblematikken at kombinere stednavneforskningens og arkæologiens resultater. Når dette ikke lykkes, er hovedårsagen efter mit skøn en manglende erkendelse af de arkæologiske udbredelseskorts stærkt begrænsede værdi. Ét er at registrere de fåtallige gårdtomter og landsbyer, der er udgravet, noget helt andet at tage stilling til en hel egnens bebyggelsesforhold gennem flere tusinde år på grundlag af det ret beset meget tilfældige kendskab, vi i dag har til egnens bestand af gravpladser og andre forekomster fra oldtiden. Dette materiale er på ingen måde repræsentativt, og selv om Aksel E. Christensen – som den gode historiker han er – garnerer sin fremstilling med talrige forbehold, bliver konklusionerne næppe bærekraftige.

Forhistoriske arkæologer vil utvivlsomt kunne pege på mange punkter i oldtidsafsnittet, hvor forfatterens arkæologiske viden og indsigt ikke slår til. Men afsnittet har bestemt også fortjenester. Aksel E. Christensen er særdeles velorienteret inden for dansk oldhistorie, og arkæologerne vil givetvis finde mange af de fremførte anskuelser kloge og relevante. Og hvad vigtigere er: selve problemformuleringen skal nok vise sig at være både inspirerende og inciterende for historisk orienterede arkæologer. Dette er afsnittets hovedværdi.

Disse kritiske bemærkninger har haft sigte på den arkæologiske del af oldtidsafsnittet. Helt anderledes forholder det sig med afsnittets historiske indslag. Her føler man sig tryk i forfatterens selskab og følger ham med glæde, når han gennemgår samfundets struktur og samfundsinstitutionerne. Kapitlerne om tingordningen og herreds- og sysselinddelingen er vigtige og væsentlige, især ved den tungtvejende argumentation for herredets sene oprindelse. Den kortfattede gennemgang af religion og kult er klar og nøgtern, og anmelderen har ikke mindst glædet sig ved den totale afvisning af Vilh. Grønbechs intuitive metode; det sker med bemærkningen, at »historikeren nødvendigvis må foretrække Snoldelevstenens ene sætning for hele Njals saga«. Bedre kan det ikke siges.

Et interessant lille kapitel om gilderne (s. 73–75) ender med den konklusion, at der antagelig har eksisteret gildemæssige sammenslutninger i Norden allerede på Karl den Stores tid. For denne tidlige datering er der næppe dækning i præmisserne. Eftersom gilderne forklares som købmændenes erstatning for den naturlige slægts fællesskab og værn, bygger formodningen øjensynligt på en anden formodning, nemlig om en dansk handelsorganisation af en eller anden art på dette tidlige tidspunkt.

Noget sådant kendes ikke fra kilderne, og rent umiddelbart må det synes rimeligere at sætte værnegildernes fremkomst i forbindelse med byernes opståen. Thi købmændenes afgørende brud med bondesamfundet sker vel først ved bosættelsen i byer.

Forestillingen om gildernes høje alder skal ses på baggrund af forfatterens syn på handelsforholdene i Norden før og under vikingetiden. I en tidligere afhandling, *Birka uden frisere*, har Aksel E. Christensen i 1966 vendt sig kraftigt mod den alment accepterede opfattelse af friserne som det dominerende handelsfolk, der grundlagde handelsstationer rundt om i Skandinavien og drev udstrakt handel på Østersøen. Argumentationen herfra gentages med få modifikationer i bogen, og i mangt og meget må læseren overgive sig betingelsesløst. Friserteorien, som ERIK ARUP lancerede i 1907, og som siden er udbygget af WADSTEIN, VOGEL og andre, fremstår efter Aksel E. Christensens kritik som teoretisk tænkning uden tilstrækkelig støtte i kilderne. Det er vigtigt at få dette slået fast. Men Aksel E. Christensen burde nok have stillet sig tilfreds med at have aflivet myten om den frisiske handels overherredømme i Norden. I sin iver efter at jage friserne helt ud af Østersøen nedvurderer han den frisiske skibsfart ud over det forsvarlige. Det sker bl.a. med henvisning til, at Karl den Store ikke formåede at etablere et effektivt søforsvar mod de danske angreb ved hjælp af friseres skibe. Denne fiasko ville – skriver Aksel E. Christensen – være aldeles uforklarlig, hvis friserne havde været det førende søfartsfolk (s. 112). Hertil er imidlertid at bemærke, at en skibsbygningstradition, der i generationer har været indrettet på produktionen af rummelige og sødygtige handelsskibe, ikke på en studs kan omstilles til frembringelse af hurtigtsejlende krigsfartøjer, der kan forventes at være på højde med nordboernes professionelle sørøverskibe. Og når det fremhæves, at de to frisiske skibsfund fra denne periode – Brügge-båden og Utrecht-skibet – begge er fladbundede fartøjer, som næppe egnede sig til sejlads på åbent hav (s. 110), må det hævdes, at disse tilfældige fund ikke kan være fuldt repræsentative for frisisk skibsbygningskunst. Aksel E. Christensen nævner selv, at der er utvetydige vidnesbyrd om en omfattende frisisk handel på England og langs den nordfranske kyst fra begyndelsen af 700-tallet. Disse farvande er særdeles vanskelige at besejle, ikke mindst for tungtlastede handelsskibe. Rene flodskippere var friserne altså ikke. Og hvad angår de frisiske købmænds mulige rolle i Østersøen, må det ikke helt glemmes, at selve navnet Slesvig er af frisisk oprindelse.

Den egentlige vikingetid begynder som nævnt først på side 113. Efter en indledende oversigt over forskningens stadi og kildegrundlaget følger en række kapitler om vikingetogene i øst og vest og bosættelserne i det fremmede (s. 125–58). Det er nøgtern oplysning, formuleret på grundlag af en udmærket fremlæggelse af kildematerialet og med omhyggelig udredning af de synspunkter, der i nyere tid har været gjort gældende. Man

kan selvsagt her og der være uenig med forfatteren i hans vurderinger. Således må jeg anse det for bunduretfærdigt, når det hævdes, at *Vita Anskarii* har helgenbiografiens sædvanlige stereotype idealisering (s. 135). Det har den netop ikke. Rimberts værk hæver sig højt over tidens øvrige hagiografi ved sin klare og ligefremme fortælling. Rimbert havde læst sin Beda med udbytte. Selvfølgelig er Ansgar idealiseret, men stereotypet er billedet bestemt ikke.

Aksel E. Christensen gør gældende, at den tilsyneladende meget grundlæggende forskel, der er på vikingernes virksomhed i øst og vest, snarere skyldes kildernes vidt forskellige art end en faktisk uensartet fremtræden hos de nordiske langfarere (s. 151). Argumentationen kan virke bestikende, men er perspektivet mon ikke lidt skævt? Vikingernes fremfærd måtte selvsagt rette sig efter rejsernes formål og efter de muligheder, der var på de steder, de kom til. En vikingeflok på plyndringstogt i et kystland – det være sig i øst eller vest – vil naturligvis te sig anderledes end nybyggere på en øde atlantisk ø eller besætningen på et par skibe, som må lirke sig op ad de russiske floder for at tiltuske sig lidt af det forjættende arabiske sølv.

Behandlingen af vikingerne i England har for en stor del karakter af et opgør med synspunkterne i PETER SAWYERS *The Age of the Vikings*. Historikeren Sawyer betegnes som arkæolog (s. 116) – en forunderlig og fornøjelig lapsus, thi ingen skribent har hudflettet vikingetidsarkæologien mere flabet og arrogant end netop Peter Sawyer! Jeg er helt enig med Aksel E. Christensen i afvisningen af Sawyers hovedtese om vikingebosættelsens ringe omfang. Alt for meget hos Sawyer har præg af at være forsøg på at anlægge andre synspunkter end de gængse, og Aksel E. Christensen peger med fuld ret på de mange modsigelser, som Sawyer derved vikler sig ind i. På den anden side har Sawyer indlagt sig stor fortjeneste ved at gøre op med megen vanetænkning, og når Aksel E. Christensens kritik ikke overalt har den fornødne gennemslagskraft, skyldes det, at den i hovedsagen bygger på F. M. STENTONS nu snart gamle synteser og ikke tager tilstrækkeligt hensyn til den nyere engelske forskning, der har tilvejebragt et langt mere nuanceret billede af stednavnenes og Domesday Book's vidnesbyrd om de skandinaviske indslag i det angelsaksiske Englands befolkning. Næppe mange stednavneforskere ville i dag turde hævde, at der »med ret små forbehold kan udarbejdes fuldstændige bebyggelseskort over den nordiske bosættelse i England« (s. 165). I virkeligheden er stednavnematerialet ved sin påfaldende forskellighed fra egn til egn forvirrende og meget lidt entydigt, og sammenligner man de nordiske stednavne i England med oplysningerne om de pågældende lokaliteters beboere i Domesday Book, bliver forvirringen nærmest til kaos. Der forestår et stort forskningsarbejde, før man atter kan give sig til at konkludere. For Yorkshires vedkommende søger man for tiden at sammen-

holde de nordiske stednavne med de talrige lokale levn af nordisk sten-
skulptur. Man kan kun håbe, at denne undersøgelse vil bringe nye per-
spektiver ind i debatten.

Det følgende kapitel, *Vikingehandel og møntfund* (s. 185–96), domineres af
en udførlig redegørelse for STURE BOLINS møntteori, der hævder vikinger-
nes ledende rolle ved formidlingen af arabisk sølv til det vesteuropæiske
marked. Den kritik, som Bolins tanker har mødt i de senere år, lades stort
set uomtalt. En langt alvorligere mangel er det imidlertid, at Aksel E.
Christensen hverken her eller andetsteds i bogen ofrer ret mange ord på
den hjemlige udmøntning. Side 132 omtales de ældste Hedeby-mønter
fra o. 825. Side 271 nævnes Svend Tveskægs og Knud den Stores danske
mønter kort. Om de mellemliggende 200 års danske mønter er der ikke
en stavelse – dette til trods for at vi nylig har erhvervet et virkeligt over-
blik over udmøntningen i Norden i vikingetiden gennem BRITA MAL-
MERS disputats fra 1966, *Nordiska mynt före år 1000*. Konklusionerne herfra
burde ubetinget være inddraget i fremstillingen, ikke blot for mønternes
egen skyld, men nok så meget af hensyn til de vægtige bidrag, som kend-
skabet til udmøntningerne giver til den politiske og økonomiske historie.

Brita Malmers værk er ret svært tilgængeligt. Hovedvægten ligger på de
numismatiske analyser med opstilling af kombinationsgrupper etc. Men
historikeren vil også kunne finde de oplysninger, som primært må være af
interesse for ham: møntstederne, udmøntningernes datering og omfang,
mønternes geografiske udbredelse.

Ifølge Brita Malmer har der i tiden ca. 825–60 været slået mønt i
beskedent omfang i Hedeby. Til denne første fase henføres også de
mønter, som man tidligere har anset for Birka-mønt. Birka forsvinder
hermed helt som møntsted. De følgende 40 år er tilsyneladende uden ud-
møntning på dansk grund, men o. 900 er møntsmedjen i Hedeby i virk-
somhed igen, denne gang med en forholdsvis beskedent produktion af
tynde og lette mønter, de såkaldte Hedeby-halvbrakteater. Udmøn-
tingen i Hedeby fortsætter i begrænset omfang indtil ca. 975, på hvilket
tidspunkt der pludselig forekommer en masseprägning af en lille og let
mønt. Dette varer til ca. 990, da udmøntningen ebber ud. Men på om-
trent samme tid – i perioden ca. 975–95 – foregår der tillige møntslagning
andetsteds i Danmark, først i ret stort omfang, siden mere behersket. Som
møntsted er Jelling bragt i forslag; mere nærliggende muligheder var
måske Aarhus eller Viborg.

Såfremt Aksel E. Christensen havde indarbejdet disse resultater i sin
bog, ville han have styrket sin argumentation for Jelling-dynastiets be-
tydning væsentligt, og der ville være bragt et interessant perspektiv ind i
debatten om tysk overhøjhed i Jylland i 900-tallet. Det havde også været
værd at få med, at de danske mønter kendes fra fund langt inde i det
slaviske bagland omkring floderne Oder og Weichsel.

Når Aksel E. Christensen hævder, at man i vikingetidens Norden aldrig anvendte monopolmønt eller skattemønt, men kun lod metalværdien være bestemmende for møntens værdi (s. 191), modsiges dette efter min opfattelse afgørende af den hjemlige udmøntning. Man slår ikke mønt alene for prestigens skyld. Der ligger fiskale hensyn bag. Og selv om det nok kan formodes, at en del af udmøntningen i Hedeby kan have haft til formål at producere mønter af karolingisk type til brug for det tyske marked, altså en slags bedre falskmønteri, kan dette ikke være hele forklaringen. I hvert fald en del af mønterne – og blandt disse de tidligste – har et så umiskendeligt nordisk præg, at man næppe lod sig narre af dem længere sydpå. Det forekommer mig at være en langt rimeligere tanke, at magthaverne i Hedeby fra tid til anden har søgt at påtvinge handelen i byen en lokal mønt til overkurs.

De første landsomfattende udmøntninger i Danmark tilhører vikingetidens slutfase. Knud den Store lod engelske møntmestre slå mønt mange forskellige steder i landet. Disse mønter svarer i præg og vægt nøje til kongens angelsaksiske mønt. Kan dette være noget som helst andet end et storstilet forsøg på at introducere monopolmønt i Danmark efter engelsk forbillede? Jeg tror det ikke. På længere sigt mislykkedes dette eksperiment, men det blev altså forsøgt.

Bogens sidste 75 tekstsider omhandler Danmarks indre historie i vikingetiden. Af betydelig interesse er en redegørelse for samfundsstrukturen (s. 207–22). Ved første gennemlæsning skuffes læseren måske lidt. Hvorfor skriver forfatteren af *Kongemagt og aristokrati* ikke om forholdet mellem kongen og storbønderne? Hvor er udredningen af bondesamfundets indre struktur? Hvorfor siges der intet om krigstjenestens forskellige former? Fremstillingen bygger så at sige udelukkende på runestenenes magre vidnesbyrd. Ved nærmere eftertanke må man give forfatteren ret i hans forsigtige tilbageholdenhed. Sådanne udredninger kunne kun foretages ved tilbageslutning fra valdemarstidens lovgivning, og her skræmmer sporene unægteligt. Det er metodisk korrekt at holde sig konsekvent til de samtidige kilder, og ved omhyggeligt studium af runeindskrifterne når Aksel E. Christensen da også til mange vigtige resultater. Et lille forbehold må man dog tage: ved tolkningen af runernes tale er historikeren slemt i lommen på filologerne, hvilket i sin tid var Arups ulykke. Lad os håbe, at dagens tolkninger viser sig mere holdbare!

Aksel E. Christensen fremhæver, at vore henved 200 runesten »stort set er de eneste kilder fra samtiden, der kan give os et autoritativt, om end meget begrænset indblik i vikingetidens samfundsstruktur og mentalitet« (s. 207). Dette er vel rigtigt i dag. Anmelderen nærer dog et – måske naivt – håb om, at det engang vil lykkes for retshistorikerne at foretage en sikker indkredsning af de danske elementer i den samtidige lovgivning i Danelagen, der udviser væsentlige forskelle fra lovene i det øvrige angel-

saksiske England. Benyttet med varsomhed burde disse lovttekster kunne blive fremragende kilder til dansk vikingetid.

Trelleborg omtales i forordet som den inspirationskilde, der i sin tid fik forfatteren til at gå i gang med studiet af vikingetiden. De fire Trelleborge behandles ret kortfattet (s. 246–52), men klart og koncist. Afsnittet rummer ikke mange nye synspunkter; dog fremhæves (hvad jeg ikke har set før), at de hidtil kendte borge af typen alle ligger uden for det område, som Jelling-kongerne må formodes at have besiddet før rigssamlingen. Borgene kunne da bl.a. have skullet sikre kongemagtens besiddelse af de nyerhvervede landsdele. Ligesom de fleste andre vikingetidsforskere lægger Aksel E. Christensen dog hovedvægten på den rolle, som Trelleborgene kan have haft under Svend Tveskægs erobningskrige i England. Heri er anmelderen ganske enig. De vigtigste indicier for dette kan hentes i det gigantiske Aggersborg, som inden for sin ringvold kunne huse den samlede styrke fra de tre andre borge. Aggersborg ligger i et tyndt befolket område ved Limfjorden, vikingeflådernes udfaldsvej mod England. At opfatte denne borg alene som kgl. tvangsborg for Han herred m.fl. (som TAGE E. CHRISTIANSEN nylig har forsøgt det) turde være problematisk.

Aksel E. Christensen opstiller tillige, hvad han kalder »en nordisk mulighed« for Trelleborgene, idet han udkaster den tanke, at de kan have haft en beskyttende funktion under de idelige svenske og norske overfald på Danmark i vikingetidens slutfase. Denne tolkning må dog anses for mindre sandsynlig, eftersom borgenes tilbagetrukne beliggenhed forhindrede en hurtig indsats mod pludseligt opdukkende fjendtlige skibe. Flådestøttepunkter var de danske vikingeborge ikke. Her kunne med større ret være peget på et andet anlæg: Kanhavekanalen, der gennemskærer Samsø på øens smalleste sted. Denne mærkelige kanal kan efter Hans Stiesdals udgravninger med sikkerhed henføres til vikingetiden. Ved dens hjælp har én og samme flåde kunnet beherske sejlruterne øst og vest for øen.

Det store bidrag, som fundet af Trelleborgene har ydet til vor forståelse af vikingetidens Danmark, fremhæves med rette af Aksel E. Christensen. De har vist, at der i slutningen af vikingetiden stod en vældig militærmagt bag den danske konge. Hertil kommer, at selve borgbyggeriet, anlæggenes geometriske opbygning og den matematiske præcision, der kendetegner dem, har givet anledning til en omvurdering af vikingesamfundets kulturelle stade. Vore forfædre var øjensynligt ikke slet så barbariske, som man troede, før Trelleborg blev udgravet. Dog bør man vogte sig for at overvurdere disse vidnesbyrd. Når Aksel E. Christensen skriver, at Trelleborgene blandt deres forudsætninger har »en saadan organisatorisk evne og en saa udviklet teknisk kultur, at det var uden sidestykke i Vest-europa«, er ordene givetvis blevet for store. Bag snart sagt hvilken som

helst af tidens store stenkirker på engelsk, tysk og fransk grund ligger der en matematisk og teknisk formåen, som ingenlunde er ringere end vikingernes; den ytrer sig blot på andre måder.

Afsnittene om Nordsøimperiet og vikingetidens afvikling (s. 260–77) er informative, men kunne uden skade have været mere fyldige. Både fra England, Tyskland og Nordfrankrig foreligger et ganske omfattende samtidigt kildemateriale, og netop for denne tids vedkommende begynder man at kunne drage nytte af de stumper, der er levnet af autentisk norrøn skjaldedigtning. Også af metodiske årsager havde det været interessant at få disse kildegrupper stillet op mod hinanden. Ved behandlingen af den nyetablerede nordiske kirke kunne endvidere det arkæologiske materiale være inddraget i fremstillingen med fordel. De mange trækirker, som i den sidste snes år er påvist på dansk grund, er vel endnu vanskeligere at placere i den historiske sammenhæng. Men i redegørelsen for modsætningerne mellem angelsaksisk og tysk missionsvirksomhed på dansk grund kunne det være nævnt, at den ældste stenkirke, hvis grundplan vi kender, har tydeligt engelsk præg. Det er Skt. Jørgensbjerg kirke fra o. 1040, og denne kirke har særlig interesse derved, at dens bygmester antagelig også rejste den biskopskirke i Roskilde, som kong Knuds søster Estrid stod bag opførelsen af.

I en så indholdsmættet bog som *Vikingetidens Danmark* kan fejl og misforståelser selvsagt ikke undgås helt. Jeg vil ikke dvæle ved disse, men bør dog nok kort korrigere nogle realfejl af arkæologisk art. Om Jarlshof på Shetlandsøerne siges, at det var den centrale nordiske høvdingeborg på øerne (s. 126); i vikingetiden var her dog kun en temmelig ordinær gård af beskeden størrelse. En lapsus i bibliografien reducerer iøvrigt J. R. C. HAMILTONS store publikation af Jarlshof-udgravningerne til en *official guide-book*. Om de kristne pikter, som vikingerne mødte på de nordskotske øer, hedder det misvisende, at deres særprægede kultur gennem århundreder var karakteriseret af kykloperiske runde stentårne, *brochs* (s. 156). Disse mærkelige tårne synes imidlertid både i anlæg og brug udelukkende at tilhøre tiden kort efter Kristi fødsel; måske er de opført som værn mod romerske slavejægere. Kaupang ved Oslofjorden omtales på linie med Hedeby og Birka som en egentlig by med fastboende befolkning (s. 130). CHARLOTTE BLINDHEIM har en anden opfattelse. Ved omfattende udgravninger har hun dokumenteret stedets karakter af sæsonmarked; helårshuse forekommer i så begrænset omfang, at der næppe kan have været andre faste beboere end et lille vagtmandskab. Om Islands hedenske tid hævdes, at arkæologien svigter (s. 157). Dette er ikke helt rigtigt. Islands nuværende præsident, KRISTJÁN ELDJÁRN, blev i 1956 doktor på den omfangsrige bog *Kuml og haugfé úr heidnum síð á Íslandi*, hvor et betydeligt materiale er registreret og bearbejdet; siden er endnu et antal hedenske grave og nogle gårdtomter kommet til. I redegørelsen for Dane-

virke tillægges VILH. LA COUR den opfattelse, at Godfred skulle have bygget Kovirke (s. 224). La Cour har imidlertid givet udtryk for, at Kovirke skulle være voldanlæggets yngste del, hvilket iøvrigt er blevet bestyrket af senere udgravninger.

De kritiske kommentarer, som her er givet til professor Aksel E. Christensens vikingetids-bog, må ikke tilsløre dens meget store kvaliteter. Med sin rigdom af viden, det strengt kritiske syn på kilderne, den sobre fremlæggelse af forskningsdiskussioner og sine markante og veldokumenterede synspunkter er *Vikingetidens Danmark* en aldeles storartet universitetslærebog. Anmelderen har som censor ved eksamen i historie både i København og i Aarhus allerede haft lejlighed til at iagttage, i hvor høj grad bogen engagerer de studerende og tilskynder til selvstændig stillingtagen. I en tid, hvor kravene om en hurtig og effektiv fabrikation af kandidater drager det historiske studium i retning af en mere udvendig tilegnelse af viden, er dette af uvurderlig værdi.

OLAF OLSEN

ELSE KAI SASS: Studier i Christiern II's ikonografi. Særtryk af Københavns universitets festskrift i anledning af Hans Majestæt Kongens fødselsdag 11. marts 1970. København 1970. 127 s.

Les physiciens et les chimistes sont plus sages – que nul, à ma connaissance, n'a jamais vu se quereller sur les droits respectifs de la physique, de la chimie, de la chimie physique ou – à supposer que ce terme existe – de la physique chimique. Marc Bloch: *Métier d'historien*, 1952, 2.

Clio har en bred favn. Da der ikke for tiden, som landet ligger, findes et specialtidsskrift for drøftelse af de emner, som professoren i kunsthistorie ved Københavns universitet har udsendt denne bog om, ønsker *Historisk Tidsskrift*, og anm. med iver, at tage sagen op. Den flittige forsker fortjener stor anerkendelse for at have fremlagt sine vidtspændende undersøgelser, der indvarsler nyt; bogen bebuder en ny generations indsats (s. 6, 120), og initiativet står ikke alene. Man kan se sådan på det, at udforskningen af den danske malerkunst i tidsrummet mellem kalkmalerierne og rokokoen tilsyneladende har været noget forsømt i henved et kvart århundrede, indtil nu denne bog og samme år MEÏR STEINS spændende lille afhandling om »Badning ved en orientalsk havn« vidner om ny fordybelse i emnet. Men fremstødet har en bredere front. Else Kai Sass, hvis energi er legendarisk, har, ligeledes i 1970, startet et tidsskrift *Hafnia. Copenhagen papers in the history of art*.

Titelen på den bog, der skal anmeldes her, er alt for fattig. Halvdelen af den drejer sig om to portrætter af Christian II (s. 9–36 og 57–76), den anden halvdel dels om dronning Elisabeths ikonografi (s. 77–97), dels om Michel Sittows vandreår (s. 37–56 og 98–104). De sidstnævnte afsnit kan